

Ozorków – warto wiedzieć.

Rys historyczny

Historia Ozorkowa sięga początku XIV wieku, kiedy to w 1344 roku pojawiła się pierwsza wzmianka o małej wiosce położonej wśród trudno dostępnych lasów i bagien, należącej do rodu Szczawińskich, herbu Prawdzic.

W 1807 roku, późniejszy właściciel Ozorkowa – Ignacy Starzyński, pragnąc ożywić gospodarczo swoją posiadłość, sprowadził do niej 19 sukienników i farbiarzy z Saksonii, których w 1815 roku było już do 117, a liczba mieszkańców wsi wzrosła do 2007. Dla porównania – miasteczko Łódź zamieszkiwało wówczas zaledwie 331 osób.

Ignacy Starzyński pierwsze starania o przyznanie praw miejskich rozpoczął po podpisaniu umowy z sukiennikami 13 marca 1811 roku w Wytrzyszczkach. Władze Księstwa Warszawskiego były wówczas pełne entuzjazmu dla działań dziedzica Ozorkowa. Jednak niespokojne czasy i zawierucha wojenna sprawiły, iż kwestia ta została odłożona na kilka lat.

Kiedy po Kongresie Wiedeńskim utworzone zostało Królestwo Polskie połączone unią personalną z Cesarstwem Rosyjskim, sytuacja gospodarcza zaczęła się stabilizować, a przed sukiennikami otworzyły się pomyślne warunki rozwojowe. Starzyński ze zdwojoną energią ponowił swe zabiegi o prawa miejskie dla Ozorkowa. Przełomowy moment nastąpił w dniu 30 stycznia 1816 roku, kiedy to „Postanowienie o wyniesieniu osady rzemieślniczej Ozorków do rzędu miast prywatnych w Królestwie Polskim” podpisał namiestnik królewski – Józef Zajączek. Dokument lokacyjny posiadał ogromne znaczenie dla Ozorkowa i jego mieszkańców – likwidował przede wszystkim dotychczasową niepewność, dając podstawy prawne do organizowania praw miejskich i zaprowadzenia samodzielnej gospodarki miejskiej. Postanowienie utrzymywało w całości umowy podpisywane pomiędzy osadnikami a dziedzicem Ozorkowa – Ignacym Starzyńskim. Dziedzic musiał się zobowiązać do poniesienia kosztów zorganizowania władz miejskich i zasilania kasy miejskiej, gdy braknie środków na opłacenie burmistrza, kasjera oraz sługi miejskiego. Dynamicznie rozwijający i rozrastający się przemysł sprawił, iż w 1820 roku zakłady znaczące w życiu gospodarczym miasta zaczęły lokować się na terenie sąsiedniego folwarku Strzeblew. W 1821 roku w Ozorkowie osiedlili się bracia Schlösserowie z Akwizgranu (Aachen), którzy założyli nowoczesną przędzalnię wełny, a następnie przędzalnię bawełny, o pełnym cyklu produkcyjnym. W ten sposób Ozorków zapoczątkował rozwój przemysłu sukienniczego nad górną Bzurą, który rozwinął się na ziemiach Zgierza i Łodzi. Ozorków i okoliczne miasta stworzyły największy w Polsce

ośrodek przemysłu włókienniczego.

W mieście zrosła również liczba ludności (w 1828 roku – 5669 osób). W latach osiemdziesiątych XIX wieku Ozorków liczył już 10367 mieszkańców stałych (w tym: 2773 katolików, 2778 ewangelików, 23 prawosławnych, 4803 Żydów), żyjących w zgodzie i wzajemnej tolerancji. Miasto posiadało wówczas kościół katolicki, ewangelicki i synagogę, cztery szkoły, przytułek dla ubogich, towarzystwo strzeleckie, urząd miejski, stację pocztową i telegraficzną. Roczna produkcja z 40 fabryk osiągała wartość 1247960 rubli.

Po upadku powstania listopadowego Ozorków przeszedł stagnację spowodowaną utratą zamówień dla armii Królestwa Kongresowego, represyjnymi barierami celnymi, 2 rosnącą rolą rozwijających się dynamicznie sąsiednich miast rządowych Zgierza i Łodzi oraz wypieraniem z rynku tkanin wełnianych przez bawełniane.

W roku 1866 Ozorków uzyskał status miasta rządowego, dzięki czemu stał się bardziej atrakcyjny dla inwestorów. Jednak I wojna światowa wywołała kolejny regres gospodarczy. Nowe podstawy rozwojowe zapewnił miastu dopiero okres niepodległego bytu państwowego. Już na w 1922 roku miasto otrzymało połączenie tramwajowe ze Zgierzem i Łodzią, a w 1925 roku – kolejowe z Łodzią i Kutnem. W 1923 roku odkupiono od prywatnego właściciela elektrownię i rozpoczęto rozbudowę sieci elektrycznej.

W okresie międzywojennym przybyło też miastu kilka obiektów: budynek Kasy Chorych, dwie szkoły podstawowe, zakład kąpielowy i dom kolonijny dla dzieci w miejskim lasku na Koziej Nodze.

Czas okupacji hitlerowskiej to niestety znaczne zahamowanie rozwoju miasta; było to spowodowane polityką eksterminacyjną okupanta, która szczególnie dotknęła mieszkańców pochodzenia żydowskiego.

Ozorków włączono do III Rzeszy i nazwano Brunnstadt. W 1941 roku w północnej części miasta utworzone zostało getto, które swoim zasięgiem obejmowało dzisiejszą dzielnicę zwaną „Kozia Noga”. Hitlerowcy pozbyli się wszelkich śladów żydowskich w mieście. Populacja Ozorkowa spadła do 10 tysięcy mieszkańców.

Po II wojnie światowej nastąpił gwałtowny rozwój przemysłu bawełnianego i wełnianego. W późniejszych latach powiększono granice Ozorkowa o przylegające wsie. Wyzwolenie kraju pozwoliło na rozbudowę i modernizację zakładów przemysłowych oraz na powstawanie nowych; miastu przybywało również instytucji socjalnych, oświatowych i usługowych oraz zabudowy mieszkalnej. Z czasem przemiany gospodarczo-ustrojowe w Polsce spowodowały upadek przemysłu bawełnianego i wełnianego, a likwidacja dwu największych ówczesnie zakładów, spowodowała znaczny wzrost bezrobocia.

Znak lokalnej wspólnoty miejskiej Ozorkowa, używany obecnie, stworzony został

przez samorząd miejski, najprawdopodobniej w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Nie był to pierwszy i jedyny znak, utworzony w przeszłości w celu heraldycznej identyfikacji miasta i jego mieszkańców. W 1904 roku, wg raportu magistratu ozorkowskiego, herb miasta tworzyła tarcza podzielona na dwie części w pas. Podział tarczy miał informować o wyraźnym rozdzieleniu Ozorkowa na dwie części przez nurt rzeki Bzury. W górnej części tarczy, zabarwionej na kolor złoty (żółty), umieszczone zostało wyobrażenie niebieskiego tkackiego czółenka, symbolizującego przemysł sukienniczy. W dolnym, czerwonym polu tarczy herbowej umieszczone zostało wrzeciono – w celu podkreślenia roli przemysłu przędzalnianego w dziejach Ozorkowie.

Obecny herb Ozorkowa przedstawia tarczę dwudzielną w słup (podzieloną pionową linią na dwie części). W polu prawym (czerwonym) widnieje srebrna rozdarta strzała o zawiniętych końcach, skierowana ku górze, zaś w lewym polu (srebrnym) – błękitne czółenko tkackie. Czółenko nawiązuje do przemysłu tkackiego – przez dziesięciolecia dominującej gałęzi gospodarki miasta, zaś strzała to herb szlachecki Odrowąż, przypisywany założycielowi miasta – Ignacemu Starzyńskiemu. Zdaniem historyków jest to jednak błąd merytoryczny, gdyż Starzyński był w rzeczywistości herbu Ślepowron (przedstawiającego czarnego kruka). Ponadto Herb Ozorkowa – z punktu widzenia heraldyki – ma pewną nieprawidłowość, bowiem, według przyjętych zasad, nie należy łączyć herbu szlacheckiego i symbolu przemysłowego.

Obiekty zabytkowe miasta.

Wielokulturowa społeczność miasta Ozorkowa pozostawiła po sobie dużo śladów dawniejszego, wspólnego bytowania.

Są wśród nich pięknie położone stare cmentarze: katolicki i ewangelicki przy ulicach: Zgierskiej i Cmentarnej, które podlegają ochronie konserwatorskiej. Nie zachował się niestety cmentarz żydowski położony w rejonie dzisiejszej ulicy Granicznej oraz świątynia żydowska (bóżnica) w alei, gdzie obecnie stoi budynek poczty.

Cmentarz ewangelicko-augsburski, położony na wzniesieniu w południowej części miasta, jest przejawem kultury polskiej, wywodzącej się od chrześcijan przybyłych z krajów niemieckojęzycznych. Do najokazalszych budowli na cmentarzu zalicza się grobowiec rodziny Wernerów (prawdopodobnie z 1842 roku) Cipus poświęcony Friedrichowi oraz sarkofag żony Friedricha, Henrietty Wilhelm oraz grobowiec rodziny Schlosserów, który jest najbardziej okazałym mauzoleum na cmentarzu.

Zachowana starsza zabudowa miasta wyróżnia się oryginalnymi kościołami i

pałacami.

Kościół katolicki pw. Św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny i Podwyższenia Krzyża Świętego przy pl. Jana Pawła II powstawał etapami. Pierwotnie znajdowała się tutaj kaplica dworska, na murach której w roku 1668 zbudowano kościół (dwukrotnie przebudowywany). W 1885 roku obiekt uzyskał kaplice i pięciokondygnacyjną wieżę, wydłużono również nawę. W 1934 roku dobudowano nawę boczną, skarbiec oraz zakrystie. Obecnie, z czasów XVII wieku, pozostało jedynie barokowe prezbiterium z dziewiętnastowieczną sztukaterią sklepienia. Kościół doskonale uzupełnia pierzeje starego rynku i zamyka perspektywę ulicy Listopadowej od południa miasta.

Kościół ewangelicko-augsburski pw. Dwunastu Apostołów Jezusa Chrystusa jest najbardziej okazałym obiektem ze wszystkich kościołów wybudowanych powstałych w pierwszej połowie XIX wieku w centralnej Polsce; zbudowany w stylu późnoklasycystycznym, z neorenesansowym wystrojem. Plan kościoła ma kształt prostokąta, wewnątrz podzielone jest na trzy nawy, a jońskie kolumny dźwigają dwukondygnacyjną emporę. Nad środkową nawą została wzniesiona kopuła. Na zewnątrz fasadę zdobi portyk z trójkątnym naczółkiem, oparty na kolumnach korynckich. Kopuła ze smukłą latarnią, na której znajduje się wysoki szpic zakończony krzyżem, jest unikatem w architekturze klasycystycznej regionu. Obok kościoła znajduje się wolnostojąca wieża – dzwonnica z zegarem.

Do grona ozorkowskich zabytków należy również zaliczyć Kościół Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego pw. Najświętszego Serca Jezusowego, zbudowany na planie prostokąta w stylu klasycystycznym, z elewacją frontową rozczłonowaną czterema żłobkowanymi pilastrami, które podtrzymują belkowanie zdobione profilowanym gzymsem i zwieńczone trójkątnym frontonem z krzyżem osadzonym na przodzie kalenicy dwuspadowego dachu. Wnętrze kościoła rozświetlają półkolistie zamknięte okna.

Wśród pałaców warto wymienić pierwszy klasycystyczny pałac Schösserów przy ulicy Listopadowej, wzniesiony w drugiej połowie XIX wieku, obok pierwszej, nie istniejącej już, przędzalni. Pięknie eksponowany zamyka perspektywę ulicy od strony rynku. Obecnie w budynku pałacu mieści się siedziba Młodzieżowego Domu Kultury.

Drugi pałac znajduje się przy ulicy Łęczyckiej, zbudowany w połowie XIX wieku, według projektu Fryderyka Adlera. Pałac stwarza wrażenie „masywnej siły”; efekt potęguje taras wsparty na solidnych kolumnach; od strony ulicy znajduje się fontanna z półnągą kobietą, którą przytrzymuje dwoje dzieci, siedzące okrakiem na wielkich rybach. W pałacu zachowane są liczne, cenne elementy wnętrza: stiuki i malowidła, trawione i malowane szyby.

Obiektem należącym do zespołu budynków Schlösserów jest też tzw. motarnia, zbudowana w stylu klasycystycznym. Linia pionowego podziału budynku jest bogato zdobiona gryfami w płycinach; otwory okienne oraz wejściowe są półkoliste zamknięte, zaś ściany parteru – boniowane.

Na uwagę zasługuje również dawny kantor (obecnie biblioteka miejska). Budynek posiada otwory okienne oraz wejście półkoliście zamknięte, a także bogato zdobione wnętrza. Zachowała się w nim między innymi pierwotna boazeria i kasetonowy sufit.

Dworzec kolejowy Ozorkowie to obiekt zabytkowy wybudowany w 1925 roku, w charakterystycznym stylu przypominającym barokowe dworki szlacheckie. Na lewym skrzydle umieszczono ganek; drzwi otoczone są dwiema kolumnami podtrzymującymi gzyms, na którym znajduje się kula. W prawym skrzydle jest poczekalnia dla podróżnych. W 1928 roku obok dworca wybudowano wieżę ciśnień. Budynek z wyglądu przypomina obronną basztę.

Najstarsze zachowane, zabytkowe budynki mieszkalne w Ozorkowie to „domy rzemieślników”. Wiele z nich niestety znajduje się w złym stanie technicznym. W najlepszym stanie zachował się dom przy ulicy Wyszyńskiego 26 (tzw. „dom postrzygacza”), wybudowany około XIX wieku drewnianej konstrukcji, w którym zachowały się pierwotne schody. Innym przykładem jest dom z apteką przy tej samej ulicy, który w czasach swojej świetności, oprócz funkcji mieszkalnej, był wykorzystywany jako miejsce handlu.

Wśród innych zabytkowych domów miasta Ozorkowa wymienić należy również:

- Dom rodzinny Brauze – budynek z XIX wieku, z wejściem między dwoma pilastrami w stylu klasycystycznym, pokryty czterospadowym półszczytowym dachem, który do dziś pełni funkcje mieszkalno-handlową;
- Dom majstrów – zbudowany w XIX wieku w stylu klasycystycznym, z wejściem w centralnym miejscu, otoczonym płaskim pionowym murem;
- Dom sukiennika – zbudowany na planie prostokąta, z wejściem pośrodku budynku na przestrzał, otoczonym podwójnym pionowym pasem muru;
- Dom Wernerów – zbudowany przez Christiana Wilhelma Wenera, na planie prostokąta, konstrukcji drewnianej. Obłożony dwuspadowym dachem. Pozbawiony elewacji dekoracyjnej;
- Dom Scheiblerów – budynek należący do zespołu obiektów Karola Scheiblera, zbudowany w XIX wieku na planie prostokąta; pierwotnie dom posiadał wejście przez ganek o cechach klasycystycznych.

Z kolei willa ozorkowskiego kupca Ottona Weignerta przy ulicy Listopadowej to

jeden z najstarszych i najbardziej interesujących pod względem architektonicznym budynków, pochodzący z 1825 roku, który posiada cechy rezydencjalne. W elewacji frontowej znajduje się balkon; wszystkie elewacje dekorują obszerny grzbiet dachu.

Dawny hotel rodziny Majewskich, z bogato zdobioną górną ścianą zewnętrzną, był swego czasu mieszkaniem Henryka Sienkiewicza oraz Władysława Reymonta. Przez całe swoje istnienie budynek pełnił różne funkcje – od hotelowych po rozrywkowe.

Godną zainteresowania jest również dawna stajnia i wozownia Scheiblerów – budynek powstały około 1900 roku; elementem dekoracyjnym są tu boniowane naroża i półkolistie zamknięte otwory okienne, podzielone elementem konstrukcyjnym łuku, tzw. klincem. Obecnie w stajni mieści się miejskie muzeum.

Wielu mieszkańców naszego miasta nie zdaje sobie sprawy z istnienia tych wszystkich zabytkowych i atrakcyjnych turystycznie miejsc Ozorkowa. A wystarczyłby rodzinny spacer czy rowerowa wycieczka, żeby doświadczyć uroku tego naprawdę niepowtarzalnego miejsca w Polsce.

Wyszukała i opracowała : mgr Anna Kowalska

Bibliografia :

- Górny P. A., Cmentarz Ewangelicko-Augsburski w Ozorkowie, Ozorków 2007.
- Trzcińska D., Bibliografia miasta i gminy Ozorków, Ozorków 2011.
- Trzcińska D., Architektoniczne walory Ozorkowa, Ozorków 2011.
- Herb Ozorkowa, (w:) WIKIPEDIA Wolna encyklopedia, dostępne w Internecie: <http://pl.wikipedia.org>
- Historia miasta, dostępne w Internecie: <http://michal.ozorkow.net>